

В. Ф. Беседін,*доктор економічних наук,***В. Ф. Столяров,***доктор економічних наук,***В. І. Островецький,***кандидат економічних наук,**Бердянський університет менеджменту і бізнесу*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РЕНТНИХ ВІДНОСИН В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Актуальність теми та постановка проблеми.

Розглядаючи сталий розвиток, як органічне ціле та одночасно і діалектично розчленовану єдність, що включає взаємодію екологічної, соціальної і економічної систем, виділяють три контури їх взаємовпливу: соціально-екологічний, соціально-економічний і еколого-економічний [1, с. 101-117].

В свою чергу, «при дослідженні взаємодії екологічної, соціальної і економічної систем важливо відокремлювати не лише підсистеми, що беруть безпосередньо участь у взаємодії, а й цілі суб'єктів взаємодії та всі можливі канали такої взаємодії. При цьому, результативність функціонування та розвитку вказаних систем необхідно оцінювати як складові сталого розвитку, їх взаємні впливи один на одного або відсутність таких впливів, їхні силу та причини» [2].

В Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», яку схвалено Указом Президента України від 12 січня 2015 року №5/2015, були визначені мета, вектори руху, дорожня карта, першочергові пріоритети та індикатори забезпечення соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку України на період до 2020 року. Стратегія передбачає в рамках чотирьох векторів руху (розвитку, безпеки, відповідальності, гордості) реалізацію 62 реформ та програм розвитку держави, серед яких визначена і Податкова реформа (в рамках вектору розвитку).

Вектор розвитку передбачає, по-перше, необхідність відновлення макроекономічної стабільності, по-друге, забезпечення стійкого зростання економіки екологічно невиснаженим способом і, по-третє, створення сприятливих умов для ведення господарської діяльності та прозорої податкової системи [3].

Тобто, наявні виклики та вимоги визначають необхідність перегляду важелів державного регулювання раціонального використання природних ресурсів в умовах належного їх збереження для майбутніх поколінь. Одним з найважливіших важелів державного регулювання є система рентних відносин власників природних ресурсів та їх користу-

вачів на державному, регіональному та місцевому рівнях.

Природно-ресурсна рента та екоресурсні платежі, в процесі їх перетворення на інвестиційні ресурси та джерела фінансування соціальних видатків Держави, стають потужним фінансовим інструментом державного регулювання сталого розвитку України.

Актуалізації задачі щодо удосконалення організаційної ефективності надкористування в Україні сприяє практична реалізація Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади шляхом створення Об'єднаних територіальних громад (ОТГ) [4].

Науково-методичне вирішення цієї задачі сприятиме досягненню узгодженості та збалансуванню відтворювальних процесів на всіх рівнях державного регулювання національного господарства на основі всебічного врахування економічних інтересів бізнесу, держави та суспільства в цілому.

Стислий аналіз попередніх досліджень. В умовах глобалізації економіки, трансформації економічних систем, активізації впровадження інноваційних технологій поступово зміщуються акценти у поглядах науковців і практиків на роль окремих факторів виробництва у створенні національного багатства. Розвивається й теорія рентних відносин, зокрема, в частині виділення та перерозподілу рентних доходів, отриманих в результаті використання у виробничих комбінаціях факторів виробництва природного походження.

Природно-ресурсна рента, що визначається як частка доходу від використання відновлюваних та невідновлюваних факторів виробництва природного походження (земля, лісові та водні ресурси, корисні копалини тощо), вже розглядається не лише як джерело загальних доходів бюджетів відповідного рівня. Рента, у процесі її перетворення на інвестиційні джерела, є потужним важелем державного регулювання національної економіки та інструментом забезпечення раціонального використання природних ресурсів, їх збереження для майбутніх поколінь.

Основні положення теорії рентних відносин розкриваються у працях класиків економічної теорії Дж. Андерсена, Ф. Кене, Д. Мілля, Т. Мальтуса, К. Маркса, А. Маршала, В. Парето, В. Петі, Д. Рікардо, Н. Сеніора, А. Сміта, Ф. Уокера, Е. Уеста. Значний внесок у визначення сутності і змісту природно-ресурсної ренти внесли і вітчизняні вчені-дослідники, зокрема, І.П. Булеєв, Б.М. Данилишин, Б.С. Кваснюк, Є.А. Лапко, І.Й. Малий, В.С. Міщенко, С.В. Мочерний, М.А. Хвесик та інші.

У фундаментальних працях класиків та сучасних авторів рента розглядається як частина доходу від використання фактору виробництва або як структурна складова ціни, або вартості фактору виробництва, що сплачується користувачем на користь власника. Виділяють абсолютну ренту, що утворюється на основі права власності на фактор виробництва; диференціальну ренту I-го роду, яку пов'язують із відмінностями у геологічних, географічних, організаційно-економічних та інших характеристиках фактору виробництва; диференціальну ренту II-го роду, яка виникає в результаті капіталовкладень, спрямованих на поліпшення відповідного фактору виробництва. Цей підхід до класифікації рентних доходів було свого часу запропоновано ще Карлом Марксом [5].

У світовій практиці завдання щодо вилучення державою ренти розв'язуються з урахуванням природно-ресурсного потенціалу, адміністративно-територіального устрою, ринковою часткою на світовому та регіональному ринках природних ресурсів, а також досягненнями наукової думки і вагою рентних платежів у доходах бюджету відповідного рівня. Держава, яка в багатьох випадках позиціонує як власник природних ресурсів та володіє податковим суверенітетом, застосовує різні комбінації фіскальних інструментів вилучення рентних доходів із подальшим їх розподілом у бюджетній системі.

Методологічні засади розробки таких інструментів засновуються на теорії ренти, що характеризують економічні відносини між власником природних ресурсів та їх користувачем. Оптимізація розподілу природної ренти між власником та користувачем, який стимулював би пропозицію та попит на певні види природних ресурсів на основі їх раціонального використання та збереження природного потенціалу для майбутніх поколінь стало найактуальнішою задачею сучасної економічної теорії.

Постановка завдання та мета статті. Однією із найважливіших теоретичних проблем, результати вирішення якої мають велике прикладне значення, є економічно обґрунтоване виокремлення ренти із доходів (прибутку), що виникає в результаті використання природних ресурсів із подальшим вилученням його на користь власника, держави зокрема, та раціональним перерозподілом, у тому числі для цілей меліорації та захисту навколишнього середовища.

Інша проблема, яка є похідною від першої, полягає у забезпеченні оптимальної для суспільства

пропорції розподілу рентних платежів з урахуванням стимулювання певної економічної діяльності. Перерозподіл рентних платежів на джерела державних капітальних інвестицій та фінансування соціальної сфери, їх вирішення, дозволяє перетворити природно-ресурсну ренту на потужний чинник економічного зростання.

Означене обумовлює актуальність досліджень, спрямованих на розкриття соціально-економічної природи ренти, її ролі та значення в системі державного регулювання національної економіки.

Відомо, що роль рентних платежів не обмежується наповненням державної казни. Одночасно, рентні платежі виконують регуляторну та відтворювальну функції, а саме, сприяють раціональному використанню природних ресурсів та створення конкурентних умов господарювання через вилучення на користь держави надприбутків підприємств-монополістів із подальшим їх перерозподілом у бюджетній системі.

Соціального значення рентні платежі набувають в процесі використання природно-ресурсної ренти в інтересах суспільства. Адже, земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони, є об'єктами права власності Українського народу [6].

В табл. 1 представлені основні форми прояву соціально-економічної природи рентних платежів.

Таблиця 1

Форми прояву соціально-економічної природи рентних платежів*

Форма прояву	Характеристика
Фіскальна	Наповнення державної казни
	Перерозподіл ренти в бюджетній системі
	Перетворення рентних платежів на джерела фінансування соціальних видатків, капітальних вкладень держави
Охорона навколишнього середовища (відтворення і збереження природно-ресурсного потенціалу для майбутніх поколінь)	Фінансування програм відтворення та збереження природно-ресурсного потенціалу, а також програм іншої спрямованості (соціальні, інвестиційні тощо)
Запобігання входженню на ринок недобросовісних (некомпетентних, несумлінних) економічних агентів	Регулювання доступу до використання природних ресурсів та забезпечення його платності і строкості

* Розроблено авторами.

Аналізуючи форми прояву соціально-економічної природи рентних платежів доцільно виділяти три взаємопов'язані проблеми:

- забезпечення економічно обґрунтованого виокремлення рентної складової із доходу (прибутку) користувача;

- додержання оптимальної для суспільства пропорції розподілу природної ренти в бюджетній системі;

- охорона навколишнього середовища та збереження природно-ресурсного потенціалу країни для майбутніх поколінь.

Завдання щодо трансформації рентних платежів в інвестиційні ресурси держави у світовій практиці розв'язуються кожною країною самостійно. Дедалі більшої популярності набувають тенденції щодо створення спеціальних стабілізаційних фондів, джерелами формування яких є природно-ресурсна рента. Як правило, такі фонди переважно створюються країнами-експортерами природних ресурсів. Щодо України, то така практика може бути цікавою лише в частині ознайомлення, оскільки Україна по багатьох позиціях є імпортером (споживачем) природних ресурсів, передусім, енергетичних (нафти та газу).

Поширення набула думка, що економічні результати діяльності добувної промисловості суттєво впливають на динаміку темпів зростання економічної системи. В зв'язку з чим акумулювання природної ренти саме в бюджетній системі є одним із пріоритетів короткострокової бюджетної політики будь-якої країни.

У більшості країн світу природні ресурси (надра, земля, вода) переважно перебувають у власності держави. В Україні надра перебувають у власності Українського народу. А реалізується таке право повноважними органами виконавчої влади на різних рівнях управління: Верховною радою України та відповідними місцевими радами згідно з владними повноваженнями.

До основних об'єктів рентоутворення в Україні належать: земельні ресурси; мінеральні ресурси та інші ресурси надр; лісові та водні ресурси; природно-рекреаційна сфера; морське природокористування і морегосподарська діяльність, асиміляційний потенціал навколишнього середовища [7].

Крім звичайних податків, видобувні компанії сплачують спеціальні платежі: бонуси, ренталс, рентний податок на природні ресурси (РППР) [8, с. 293-299]. Застосовуються різноманітні комбінації таких платежів. Вилучення абсолютної ренти забезпечують бонуси та ренталс, а диференціальну ренту вилучають із використанням роялті та РППР, а також звичайних податків, як то мито, податок на прибуток підприємств.

У розвинених країнах рентні відносини регулюються в рамках загального законодавчого поля і не відносяться до предметів домовленостей або торгів між державою та користувачем (видобувною компанією). У той же час, у країнах із нестабільними політичною ситуацією та економічною системою багато уваги приділяють переговорним процесам, у ході яких формуються пропорції розподілу рентних доходів між державою та інвестором. Найбільш поширеною формою таких домовленостей у світовій практиці є Угоди про розподіл продукції.

Диференціація рентних платежів вводиться з метою забезпечення вирівнювання умов господарювання через запобігання отримання надприбутків користувачем за рахунок використання однорідних природних ресурсів, що різняться за якістю, геологічними та економіко-географічними характеристиками. Тому, основним завданням, яке має вирішуватися у ході організації рентних відносин, є забезпечення економічно обґрунтованого вилучення та розподілу природно-ресурсної ренти, у тому числі, на основі виділення її абсолютної та диференціальних складових.

Проте, у науковій літературі відзначається складність вирішення цього завдання, передусім, через визначення нормативів нормального прибутку [9]. Адже норма прибутку є змінною в часі за обставин, які не залежать від видобувного підприємства (коливання цін, попиту тощо). Цю проблему пропонується вирішувати шляхом впровадження системи коригуючих коефіцієнтів до роялті, які враховуватимуть декілька факторів, зокрема, місцерозташування та транспортну інфраструктуру, виснаженість родовища, якість корисної продукції, глибину залягання покладів, характеристики ґрунту тощо.

Інший напрям досліджень пов'язується із роботою та впровадженням фіскальних механізмів вилучення надприбутків у користувачів (видобувних компаній). Різницю між нормальним прибутком та фактичними результатами господарювання, яку розглядають як диференціальну ренту, пропонується вилучати шляхом застосування диференціальних ставок оподаткування. Базою оподаткування обирають вартість основних засобів, що перемножується на еталонну рентабельність, яка розраховується із врахуванням ефективності використання природних ресурсів та специфіки галузі [10]. Такі механізми застосовуються із використанням прогресивної шкали оподаткування на основі Р-фактору⁵.

До недоліків таких підходів виділяють строковість значення Р-фактору, яке має підлягати щорічному коригуванню. У той же час відзначається, що Р-фактор не відповідатиме поточному значенню рентабельності родовища в результаті ендегенних та екзогенних складових, у тому числі, реалізації

⁵ Показник, що характеризує відношення накопичених доходів і витрат відповідно.

продукції в умовах коливання цін на відповідному рівні.

Економічна рента у добувній промисловості має дорівнювати різниці між ціною реалізації видобутої продукції (C_p) та собівартістю продукції без врахування абсолютної ренти (C) і нормального прибутку (Π_n). У розрахунку не враховуються непрямі податки, які додаються до ціни реалізації продукції і відповідно до законодавства багатьох країн світу утримуються продавцем із подальшим перерахуванням їх до відповідного бюджету з урахуванням дозволених законодавством зменшень, як то податковий кредит з податку на додану вартість.

Частина прибутку, що лишається у розпорядженні суб'єкта господарювання після включення його до собівартості, у тому числі абсолютної ренти (P_a) та нормального прибутку (Π_n), і становить надприбуток (H_d), який в теорії і розглядається як диференціальна рента (P_d). Означені співвідношення формалізовані у рівнянні

$$P_e = P_a + P_d = C_p - (C + \Pi_n). \quad (1)$$

У той же час, вартість продукції, що реалізується користувачем природних ресурсів, із урахуванням рівняння (1), може бути формалізована наступним чином:

$$C_p = C + \Pi_n + P_a + P_d. \quad (2)$$

У цьому рівнянні абсолютна рента (P_a) не включена до собівартості продукції з метою фокусування уваги на саме виділенні всієї економічної ренти у фінансових результатах підприємств, що використовують у власній господарській діяльності фактори виробництва природного походження, доступ до яких строковий та обмежений.

За своїм економічним змістом рівняння (2) є структурою ціни реалізації продукції без непрямих податків, яка формується під впливом попиту та пропозиції на ці фактори виробництва. Рентна складова ціни коливається залежно від зміни умов господарювання та в результаті втручання держави у процес розподілу рентних доходів шляхом надання дозволів на користування, з одного боку, та зміни ставок вилучення рентних доходів, з іншого, а також застосування користувачами різноманітних способів мінімізації обсягів обов'язкових відрахувань до бюджетів, у тому числі, трансфертного ціноутворення. Рівняння (2) дозволяє зробити попередню оцінку економічної обґрунтованості параметрів вилучення рентних доходів відносно до сукупної вартості реалізованої продукції.

Однак, незважаючи на значну кількість досліджень і наукових публікацій, присвячених проблемам природно-ресурсної ренти, а також спроб практичної реалізації пропозицій щодо вдосконалення механізму справляння платежів за видобуток корисних копалин, лишається ряд невирішених проблемних питань, що потребують всебічного, поглибле-

ного дослідження для практичного впровадження результатів їх розв'язань. Серед таких, зокрема, можна виділити **проблемне питання щодо підвищення рівня ефективності функціонування системи платежів за видобуток корисних копалин, приведення механізму їх обчислення до принципів рентного доходу, що і є метою даної статті.**

Виклад основного матеріалу дослідження.

Однією із основних теоретичних проблем, вирішення якої залишається актуальним і має виключне практичне значення для будь-якої економічної системи, є економічно обґрунтоване виділення рентної складової із доходу (прибутку), що утворюється в результаті використання фактора виробництва (природного ресурсу). Друга проблема, що фактично є похідною від першої, полягає у забезпеченні оптимальної для суспільства пропорції розподілу природно-ресурсної ренти між державою та користувачем природних ресурсів. Ці завдання, вирішення яких спрямоване в кінцевому підсумку на забезпечення трансформації природно-ресурсної ренти в інвестиційні ресурси держави та її поступове перетворення у потужний чинник економічного зростання, як правило, реалізуються у системі бюджетно-податкового регулювання.

В теорії існує багато визначень економічної ренти. Це: ціна, що сплачується за використання землі та інших природних ресурсів, кількість яких (їх запаси) строго обмежені [11]; форма реалізації власності на ті природні ресурси, кількість яких строго обмежена [12]; будь-які платежі власнику прав на ресурси, що перевищують доходи, які можна отримати при монопольному використанні цих ресурсів [13]; рівень оплати певного фактору виробництва, що перевищує розміри мінімальної оплати, необхідної для того, щоб отримати необхідну пропозицію цього фактору в рамках заданого способу його використання [14, с. 297]; будь-яка оплата, що припадає на долю окремого фактору виробництва та перевищує його альтернативну вартість [15, с. 237]; різниця між реальною платою за використання фактору виробництва і тією мінімальною ціною, яку необхідно сплатити, для того, щоб заохотити власника цього блага передати його у використання [16]; різниця між платежами за послуги виробничих ресурсів і мінімальною платою, в обмін на яку постачальники цих послуг готові їх надавати [17, с. 345]; плата «за будь-який ресурс, пропозиція якого підтримується на незмінному рівні без витрат, однак не може бути збільшеною, а відповідно, не залежить від ціни» [18, с. 724]; форма надприбутку (додаткового продукту), отриманого в результаті експлуатації обмежених ресурсів різної якості [19, с. 8].

Окремі вітчизняні дослідники визначають ренту як плату за використання природних ресурсів (або їх ціну), що є формою реалізації економічних відносин між власником природних ресурсів, дер-

жавою у тому числі, і суб'єктами господарської діяльності, що здійснюють їх експлуатацію.

Відповідно до методологічних передумов, як зазначають Б.М. Данилишин та В.С. Міщенко, така плата є засобом вилучення частини абсолютного і додаткового доходів надкористувачів, яка формується при використанні обмежених або (і) кращих за якістю природних ресурсів. Рента як економічна категорія, що відображає різницю в якості та значущості природних ресурсів, а також їх абсолютну обмеженість, є визначальною при здійсненні економічних оцінок [7].

Дохід, який створюється факторами виробництва: капіталом, працею, землею та підприємницькою діяльністю, в теорії розглядається як факторний. Оскільки рента, виходячи з її найбільш поширеного визначення, розглядається як частка прибутку, утвореного в результаті використання певного фактору виробництва, вона фактично належить до категорії факторних доходів. Отже, природно-ресурсна рента, яка є факторним доходом від використання певного природного ресурсу, вже сама по собі обумовлює (передбачає) утворення доходу у певній виробничій комбінації, із наступним його розподілом та використанням.

Відповідно, природно-ресурсна рента, як економічна категорія, може розглядатися в системі «власник фактору виробництва – користувач фактору виробництва», оскільки, в іншому випадку питання щодо розподілу ренти не виникало б.

Основними елементами цієї системи є власник фактору виробництва та його користувач. За відсутності одного із визначальних елементів системи рента не виникає. Як виключення, рента може виникати у випадку, коли власник фактору виробництва виступає одноосібним користувачем своєї власності.

Для власника фактору виробництва, у разі якщо він передає у користування такий фактор певному користувачеві, залишаючи за собою право власності на нього, рента може розглядатися як дохід. А от, для користувача фактору виробництва, який докладає до природного ресурсу інші фактори виробництва, як то праця, капітал та підприємницькі здібності, природно-ресурсну ренту, на наш погляд, більш коректно розглядати як частку прибутку від використання певного фактору виробництва.

Оскільки користувач, маючи на меті отримати максимально можливі прибутки, змушений нести ще відповідні фінансові витрати, як то капіталовкладення (придбання основних фондів та створення інфраструктури; придбання геологічної інформації тощо), оплату праці найманих працівників, а також застосувати свої таланти щодо створення умов найбільш ефективного використання фактору виробництва, нарощування виробничих потужностей та збільшення обсягів продаж в умовах конкуренції на

відповідних товарних ринках, застосування прогресивних управлінських технологій тощо. Відповідно, користуючись категоріями ренти, запропонованими К. Марксом, доходом власника у цьому випадку буде абсолютна рента та диференціальна рента I-го роду, яку буде присвоювати власник фактору виробництва. Прибутком користувача, в свою чергу, а точніше, складовою прибутку, – диференціальна рента II-го роду, яка має залишатися у розпорядженні користувача фактору виробництва.

Із визначення рентного доходу, або економічної ренти, що застосовується на сьогоднішній день у теорії, випливає, що рента виникає на основі права власності на певний фактор виробництва (ресурс). Відповідно, рентні відносини фактично є однією із характеристик **відносин власності**, оскільки перші виникають на основі останніх і дозволяють їх характеризувати у кількісному (у тому числі грошовому) виразі.

У випадку, коли фактори виробництва природного походження перебувають у державній власності, держава шляхом застосування економічно обґрунтованого механізму розподілу природно-ресурсної ренти може сприяти раціональному використанню природно-ресурсного потенціалу, перетворювати природно-ресурсну ренту на державні інвестиційні ресурси, фінансувати заходи щодо відтворення та захисту природно-ресурсного потенціалу країни, створювати умови щодо його збереження для майбутніх поколінь.

На основі викладеного, маючи на меті визначитися із змістом основних принципів рентного доходу, відповідно до яких має будуватися система справляння платежів за природокористування, доцільно виділити основні умови утворення природно-ресурсної ренти. Серед таких визначальними, на наш погляд, можна вважати:

- наявність фактору виробництва природного походження;
- існування виробничої комбінації, що складається із двох основних складових: «**власник фактору виробництва – користувач фактору виробництва**»;
- наявність права власності на певний фактор виробництва (наприклад, в Україні власником корисних копалин є народ, а здійснюють таке право від його імені органи державного управління відповідного рівня);
- існування певної виробничої комбінації, у результаті залучення до якої фактор виробництва буде приносити прибуток;
- існування певного суб'єкта господарювання, який зацікавлений у використанні такого фактору виробництва у своїй господарській діяльності з метою отримання доходу, що сприяє залученню певного фактору виробництва у конкретну виробничу сферу та його утримання у цій сфері;

- наявність інституціональних умов, що забезпечують функціонування механізму укладення та виконання угоди щодо використання фактора виробництва, а також розподілу рентного доходу;
- обмежений доступ до використання певного фактору виробництва для суб'єктів господарювання – користувачів, у тому числі через наявність монополії на застосування такого фактору виробництва;
- відсутність абсолютної еластичності пропозиції такого фактору виробництва на ринку;
- унікальність (обмеженість) фактору виробництва (невідновлюваний, вичерпний, виключне місцерозташування тощо).

Визначившись із основними умовами утворення природно-ресурсної ренти, що ґрунтуються на аналізі результатів досліджень класиків економічної теорії та сучасних провідних вітчизняних та зарубіжних вчених, можна сформулювати основні принципи рентного доходу. Серед визначальних, на наш погляд, можна виділити [20, с.13-23]:

1. Принцип утворення. Природно-ресурсна рента представляє собою частину прибутку від використання певного фактору виробництва природного походження, що перевищує «нормальний» прибуток (як правило, середній для певного виду економічної діяльності).

2. Принцип виокремлення. Природно-ресурсна рента розкладається на основні її елементи, що мають різну природу утворення: абсолютну, яка утворюється через право власності на фактор виробництва; диференціальну I-го роду, що виникає через відмінності у економічних та геолого-географічних особливостях використання певного фактору виробництва природного походження; диференціальну II-го роду, яку пов'язують із надприбутками, обумовленими додатковими капітальними вкладеннями у виробництва.

3. Принцип розподілу. Розподіл ренти здійснюється у системі «власник фактору виробництва – користувач фактору виробництва». Абсолютна рента та диференціальна рента I-го роду привласнюється власником фактору виробництва. Диференціальна рента II-го роду залишається у розпорядженні користувача фактору виробництва.

4. Принцип використання. Частина природно-ресурсної ренти (абсолютна рента та диференціальна рента I-го роду) використовується в інтересах суспільства, у тому числі на:

- фінансування заходів, спрямованих на розвиток, відтворення, охорону та збереження для майбутніх поколінь природно-ресурсного потенціалу країни, мінерально-ресурсної бази у тому числі;
- здійснення державних інвестицій (фінансування державних капіталовкладень);
- фінансування бюджетного дефіциту, соціальних видатків, а також заходів державної економічної політики пріоритетного значення.

Виходячи з методологічних передумов, рентні платежі застосовуються державою на основі права власності на природні ресурси та для вилучення додаткових доходів надкористувачів. Їх диференціація має забезпечувати вирівнювання умов господарювання та запобігати одержанню надкористувачами невиправдано високих прибутків за рахунок використання однорідних природних ресурсів, що різняться за якістю, геологічними та економіко-географічними характеристиками, споживчою вартістю тощо.

Таким чином, основним завданням при організації рентних відносин між державою (власником корисних копалин) та видобувним підприємством (користувачем) у добувній промисловості є забезпечення функціонування економічно обґрунтованого механізму виділення та розподілу природно-ресурсної ренти.

Як відзначається у працях провідних вчених, завдання щодо виділення природно-ресурсної ренти ускладнюється тим, що в процесі організації та проведення робіт щодо видобутку корисних копалин суб'єкти господарювання, окрім використання факторів виробництва природного походження докладають ще такі фактори, як праця, капітал та підприємницькі здібності. При цьому, як відмічають провідні вчені, виявляється, що досить складно виділити та оцінити внесок кожного окремого з них у виробництво готової продукції.

Отже, з метою підготовки пропозицій щодо розподілу природно-ресурсної ренти між державою та надкористувачами необхідно дослідити світовий досвід, і передусім у тих країнах світу, де питання розподілу гірничої ренти вже давно і успішно вирішуються.

У світовій практиці завдання щодо вилучення державою природно-ресурсної ренти та її розподілу вирішуються із врахуванням особливостей, що визначаються природно-ресурсним потенціалом окремої країни, її адміністративно-територіальним устроєм, роллю країни на світових ринках факторів виробництва, а також сучасними досягненнями економічної теорії і практичним значенням рентних платежів у системі бюджетно-податкового регулювання. Проте, загальною рисою механізмів вилучення природно-ресурсної ренти є те, що вони будуються з урахуванням виділення абсолютної та диференціальної складової рентного доходу.

Держава, яка, як правило, є власником факторів виробництва природного походження, володіючи при цьому податковим суверенітетом, може застосувати будь-які комбінації з наявних у її розпорядженні фіскальних інструментів щодо вилучення та розподілу гірничої ренти. Методологічні засади щодо розробки таких інструментів зазвичай ґрунтуються на теорії ренти та рентних відносин, яка висвітлює концептуальні положення, на основі яких

будуються відносини між власником фактора виробництва та його користувачем. А рента, яка виникає саме в результаті цих відносин, є однією із кількісних характеристик інтенсивності, ефективності та продуктивності таких відносин.

У науковій та прикладній літературі визнається складність практичної реалізації обчислення обсягів гірничої ренти та пропорцій її розподілу. Перш за все, це стосується виділення диференціальної складової природно-ресурсної ренти, і пов'язуються з труднощами, що виникають при визначенні нормального прибутку по галузі [9]. Адже, норма прибутку може змінюватися з часом за обставин, що на пряму не залежать від видобувного підприємства, наприклад, у результаті різкого коливання цін на продукцію. До того ж, при утворенні природно-ресурсної ренти необхідно враховувати те, що в процесі використання природних ресурсів у комерційних цілях, видобутку корисних копалин зокрема, до них застосовуються інші фактори виробництва, як то праця, капітал та підприємницькі здібності. Означене істотно ускладнює точне виділення саме природно-ресурсної ренти.

На практиці застосовуються два основних модельних рішення. По-перше, це застосування системи коригуючих коефіцієнтів, у тому числі, із врахуванням ступеня виснаженості родовища корисних копалин. Серед недоліків системи коефіцієнтів, на які перемножуються базові ставки роялті, виділяють значні витрати на її розробку та ускладнене адміністрування, що обумовлюється великою кількістю факторів, що впливають на рентабельність родовища, а також визначенням ступеню впливу цих факторів на таку рентабельність.

Інший напрямок досліджень пов'язується із запровадженням так званих податків на «надприбутки». Зокрема, пропонується визначати диференціальну ренту як різницю між фактичним та «нормальним» прибутком від діяльності, пов'язаної із видобутком корисних копалин. За базу при цьому може обиратися наприклад вартість основних засобів, що перемножується на визначену (еталонну) рентабельність, яка розраховується із врахуванням коефіцієнта ефективності використання фінансових ресурсів, скорегованого на коефіцієнт, що відображає специфіку галузі (пропонується встановлювати на основі експертних оцінок) [10].

Механізм вилучення надприбутків, можливість впровадження якого розглядалася у Російській Федерації, передбачає прогресивну шкалу оподаткування таких прибутків на основі P -фактору (показник, що характеризує відношення накопичених доходів до накопичених витрат). Але при цьому виділяють недоліки цієї системи, що полягають у тому, що значення P -фактору встановлюється на рік і визначається за підсумками попереднього звітного періоду (року). Крім того, P -фактор може не відпові-

дати значенню рентабельності родовища внаслідок зміни інших внутрішніх та зовнішніх факторів, зокрема, через виникнення проблем із реалізацією видобутої продукції в результаті зміни цін на внутрішньому та світовому ринках, інших чинників, які можуть спотворювати значення ренти, що підлягає вилученню.

Способи розподілу природно-ресурсної ренти між державою та підприємствами добувної промисловості є достатньо різноманітними. В економічно розвинених країнах переважають податкові методи вилучення, а в країнах, що розвиваються, та країнах із закритою економікою широко застосовуються неподаткові методи, наприклад, угоди про розподіл продукції. Застосовується декілька видів платежів та їх комбінацій. Окрім звичайних податків, видобувні компанії сплачують на користь держави спеціальні платежі: бонуси, ренталс, роялті, рентний податок на природні ресурси (РППР) [8].

У різних країнах світу порушені питання вирішуються із певними особливостями. Однак загальною рисою їх розв'язань є те, що вони реалізуються в системі бюджетно-податкового регулювання.

Природно-ресурсна рента, в свою чергу, перетворюючись у цій системі на фінансові ресурси держави, стає одним із визначальних елементів бюджетно-податкового регулювання, і використовується не лише для фінансування планових державних видатків. Адже в процесі її розподілу за допомогою спеціальних фіскальних інструментів забезпечується ще раціональне використання природно-ресурсного потенціалу країни, його збереження для майбутніх поколінь, часткове вирішення проблеми погіршення екологічної ситуації та ряд інших проблем, що на пряму не пов'язані із бюджетно-податковим регулюванням.

Питанням ренти, її визначенню та особливостям відображення у статистиці державних фінансів окремо приділяється увага у Керівництві по статистиці державних фінансів (КСДФ, видання МВФ). За визначенням КСДФ, рента представляє собою дохід від власності, що отримується за певними угодами про оренду землі, ресурсів надр та інших природних активів. Органи державного управління, до повноважень яких відноситься реалізація права власності держави на ресурси надр, можуть укладати угоди, згідно з якими певні економічні агенти можуть освоювати такі родовища протягом визначеного періоду часу, сплачуючи при цьому один або декілька платежів. Ці платежі часто визначаються як роялті. Однак за своєю суттю вони є рентою, що перераховується власникам активів в обмін на передачу цих активів у розпорядження інших економічних агентів на узгоджений період.

Підприємства, що здійснюють геологорозвідувальні роботи на земельних ділянках, що перебувають у державній власності, можуть здійснювати

платежі за право пробного буріння або досліджувати наявність та місце розташування ресурсів надр будь яким іншим способом. Такі платежі також відображаються як рента, навіть у випадку, коли видобуток не здійснюється.

До інших видів ренти КСДФ відносить платежі за право вирубки лісу на некультивованих державних землях, використання неконтрольованих просторів водойм для організації відпочинку або в комерційних цілях, включаючи рибальство, за право використання води для іригації, а також за право випасу худоби на державних землях [21, с. 72].

Слід зазначити, що переважна кількість країн-експортерів корисних копалин для цілей виділення та розподілу природно-ресурсної ренти використовують адвалерні ставки роялті [22] або відсоток від прибутку, що отримує підприємство за результатами власної господарської діяльності. Зокрема, така модель застосовується в Австралії, Сполучених Штатах Америки, країнах Африки та Латинської Америки. У деяких країнах застосовується змішана система ставок: *специфічні роялті* + *адвалерні*. Переважно, такий механізм розподілу гірничої ренти використовується у країнах Азії.

В Україні рентні відносини реалізуються шляхом передання у строкове та платне користування певних видів природних ресурсів окремим суб'єктам господарювання за визначеними умовами, зокрема, щодо забезпечення охорони навколишнього середовища. Вилучення ренти здійснюється за допомогою декількох фіскальних інструментів. Абсолютна рента стягується при сплаті за дозвіл на видобуток корисних копалин, а диференціальна – шляхом справляння спеціальних платежів [23]. В окремих випадках передбачається вилучення природної ренти в процесі виконання угод про розподіл продукції, укладених в порядку, визначеному національним законодавством [24].

За своєю структурою механізм вилучення природно-ресурсної ренти в Україні схожий із аналогічними системами, що застосовуються у багатьох країнах світу. Рентні та ресурсні платежі формують на рівні 6-8% сукупних доходів зведеного бюджету України, або на рівні 2% ВВП.

Україна належить до провідних мінерально-сировинних держав світу. В її надрах відкрито близько 8 тис. родовищ, видобувається понад 90 видів корисних копалин, виявлено близько 20 тис. рудопросявів з 200 видами мінеральних ресурсів. За запасами й видобутком залізних, марганцевих, титан-цирконієвих руд і багатьох видів неметалевої сировини Україна посідає одне з провідних місць серед країн світу.

В Україні у значних обсягах видобувається до 2% світового видобутку кам'яного вугілля, 4% залізних та 10% марганцевих руд, 4% урану, титану, цирконію, германію. В країні розробляються родо-

вища нафти та природного газу, бурого вугілля, торфу, цементної сировини, тугоплавких та вогнетривких глин, сировини для виробництва будматеріалів, йоду, бромю, різноманітних мінеральних вод, дорогоцінного та коштовного каміння, п'єзокварців тощо. У відносно незначних обсягах добуваються нікелеві руди, золото, скандій, гафній, бурштин, цоліти, фосфатна сировина тощо [25]. В цілому, мінерально-сировинний комплекс забезпечує Україні до 5% світового видобутку корисних копалин і продуктів їхньої переробки на суму понад \$20 млрд.

Одночасно слід зазначити, що Україна належить до країн частково забезпечених традиційними видами первинної енергії. За даними Державної служби статистики України майже третину імпорту складають енергетичні матеріали; нафта та продукти її переробки [26]. Україна за рахунок власного видобутку забезпечує себе природним газом – на 24-25% та нафтою – на 12%. Природний газ є головним джерелом енергозабезпечення держави. Щорічне його споживання в Україні в середньому становить 76 млрд м³. Природний газ власного видобутку повністю спрямовується для задоволення потреб населення [27].

Подібною або близькою до української є енергозалежність таких розвинутих країн Європи, як Німеччина, Франція, Австрія. А багато країн світу мають значно нижчі показники забезпечення власними первинними енергоресурсами, зокрема Японія – 7%, Італія – близько 18%. Отже, рівень енергозалежності України є середньоєвропейським. Однак він характеризується відсутністю диверсифікації джерел постачання енергоносіїв, насамперед нафти, природного газу та ядерного палива [28].

У зв'язку з чим, досягнення максимально можливого рівня забезпеченості власними паливно-енергетичними ресурсами визначається одним із пріоритетних завдань на середньо- та довгострокову перспективу, що вирішуються в рамках державної економічної політики України. Відповідно, підвищену увагу в рамках реалізації поточної та перспективної бюджетно-податкової політики, спрямованої на подолання негативних наслідків фінансово-економічних криз необхідно приділяти насамперед питанням розвитку підприємств добувної промисловості, зокрема, в частині забезпечення раціонального оподаткування результатів їх господарської діяльності.

Актуальність досліджень, спрямованих на підготовку пропозицій щодо підвищення ефективності функціонування механізму справляння платежів за користування надрами в Україні визначається не лише їх значенням у системі бюджетно-податкового регулювання. Основною умовою утворення та формування таких бюджетних надходжень є використання природно-ресурсного потенціалу України, зокрема, промислове освоєння родовищ корисних ко-

палин, що само по собі породжує низку проблем соціально-економічного та екологічного характеру. Серед таких, в першу чергу, доцільно виділити необхідність забезпечення раціонального використання природних мінеральних ресурсів, що обумовлюється цінністю, невідновлюваністю, а також поступовою виснаженістю їх родовищ. Оскільки розвиток будь-якої економічної системи супроводжується природним зростанням попиту на продукцію добувної промисловості, яка є основним постачальником переробної промисловості.

Роль платежів за видобуток корисних копалин у доходах Зведеного та Державного бюджетів України поступово зростає. Це відбувається за рахунок підвищення ставок справляння рентної плати за видобуток вуглеводнів (нафта, природний газ та газовий конденсат), а також щорічної індексації ставок платежів за користування надрами та збору за геологорозвідувальні роботи. Зобов'язання зі сплати платежів по переважній кількості видів корисних копалин обчислюються у фіксованих сумах залежно від маси (об'єму) їх видобутку.

Разом з цим, вартість корисних копалин на внутрішньому та світових ринках має сталу тенденцію до зростання, зокрема через поступове виснаження їх родовищ, а також у зв'язку із підвищенням попиту на них, обумовленим зростаючими потребами економіки у сировинних ресурсах. При цьому, слід відзначити, що темпи зростання вартості корисних копалин не завжди відповідають змінам динаміки цін на них на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Таким чином, з метою забезпечення відповідності зміни ринкової вартості корисних копалин та параметрів обчислення зобов'язань зі сплати платежів за їх використання в рамках одного бюджетного періоду, а також приведення механізму обчислення зобов'язань добувних підприємств до принципів рентного доходу доцільно поступово відмовлятися від практики обчислення зобов'язань зі сплати платежів за використання надр у фіксованих сумах залежно від обсягів їх видобутку.

На нашу думку, вдосконалення платежів за використання надр в Україні необхідно здійснювати в напрямі поступової та послідовної заміни чинної системи справляння означених платежів єдиним податком. Вилучення абсолютної складової природно-ресурсної ренти може здійснюватися шляхом застосування фіксованих платежів у вигляді бонусів та ренталсів. А от диференціальна складова природно-ресурсної ренти може вилучатися достатньо поширеними способами:

- роялті із застосуванням системи коригуючих коефіцієнтів, які враховують виснаженість та інші економічні і геолого-географічні характеристики родовища корисних копалин. Серед недоліків такої системи коефіцієнтів, які мають застосовуватися до

базової ставки роялті, виділяють значні витрати на її розробку та складність адміністрування, що обумовлюється значною кількістю факторів, які визначають рентабельність родовища;

- податок на надприбуток, яким оподатковується прибуток видобувного підприємства у разі, коли рентабельність виробництва перевищує середню рентабельність по галузі, або прибуток підприємства перевищує середній прибуток по галузі, або відношення накопичених доходів до накопичених витрат за звітний період. Механізм вилучення надприбутків може передбачати прогресивну шкалу оподаткування та бути реалізованим в рамках системи оподаткування прибутку підприємств і розраховуватися як добуток стандартної ставки оподаткування та коригуючих коефіцієнтів. Наприклад, у Королівстві Норвегія прибутки підприємств, що здійснюють видобуток вуглеводневої сировини, оподатковуються за ставкою, що перевищує стандартну ставку оподаткування.

Обмеженість мінеральних ресурсів, поступове виснаження їх родовищ в результаті промислового освоєння, призводить до природного зростання вартості продукції добувної промисловості. Особливою актуальності ця проблема набуває з огляду на необхідність забезпечення енергетичної безпеки України, яка на сьогодні є потужним імпортером вуглеводневих корисних копалин. Разом з цим, як відзначається у наукових публікаціях [9], промислове освоєння родовищ корисних копалин призводить до забруднення навколишнього природного середовища, і, відповідно – до погіршення екологічної ситуації як на певній території так і в країні в цілому.

Суб'єкти господарювання, що здійснюють видобуток корисних копалин на території України та її континентальному шельфі, окрім загальнодержавних податків і зборів, здійснюють відрахування спеціальних зборів та обов'язкових платежів до бюджету відповідного рівня, тобто, залежно від того, на якому рівні державного управління реалізується право власності народу України на корисні копалини [29]. Це платежі за користування надрами, відрахування на геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок Державного бюджету, рентна плата за нафту, природний газ та газовий конденсат, що видобуваються в Україні, а також надходження коштів від продажу на аукціонах спеціальних дозволів (ліцензій) на користування надрами та збору за видачу таких дозволів.

Крім того, регулювання розподілу природно-ресурсної ренти в Україні здійснюється в процесі оподаткування прибутку підприємств добувної промисловості, із використанням спеціальних правил обчислення та нарахування податкової амортизації [23]. Окремо питання розподілу природно-ресурсної ренти регулюються законом України «Про угоди про розподіл продукції» [24].

У сучасних умовах ринкової економіки рентні відносини пов'язуються із законом вартості. Найважливішим фактором закону вартості є ціноутворення – процес утворення, формування цін на товари і послуги, що характеризується перш за все методами, способами встановлення цін у цілому, що відносяться до всіх товарів. На процес встановлення цін впливає багато чинників, зокрема, собівартість продукції, ціни конкурентів, співвідношення попиту та пропозиції тощо. Якщо розглядати рентні відносини з позицій ринкового ціноутворення, то виявляється, що попит на продукцію добувної промисловості є фактично похідним, оскільки він формується на основі попиту на цю продукцію на інших ринках товарів та послуг. А враховуючи тенденції щодо розвитку економічних систем, як окремо взятої країни, так і світової системи, можна очікувати, що попит на продукцію добувної промисловості в подальшому матиме загальний тренд до зростання. І це відбуватиметься, скоріш за все, на фоні відносно стабільних витрат виробництва та відстаючому темпі росту середньої заробітної плати по галузі.

Означене припущення можна пояснити таким чином. Виробники добувної промисловості, як і решта суб'єктів господарювання, мають декілька основних способів забезпечення прибутковості своєї господарської діяльності, що, по суті є основним рушійним мотивом її здійснення. Це: збільшення обсягів реалізації виробленої продукції; підвищення ціни її продажу; мінімізації витрат виробництва за рахунок оптимізації витрат на видобуток та за рахунок стримування зростання оплати праці найманих працівників.

Виробники можуть комбінувати означені способи отримання прибутків, реагуючи на зміни «зовнішнього середовища», як то запровадження заходів щодо державного регулювання обсягів видобутку та змін ціни реалізації продукції, активізації профспілок щодо підвищення заробітної плати найманих працівників, зміни попиту на вироблену продукцію. Однак, за інших рівних умов, найбільш привабливим для виробника все ж таки лишається підвищення ціни реалізації виробленої продукції із одночасним зменшенням витрат на видобуток та оплату праці найманих працівників.

Припущення щодо забезпечення прибутковості своєї діяльності підприємств добувної промисловості за рахунок підвищення ціни реалізації виробленої продукції України підтверджується в результаті аналізу статистичних даних. Так, індекс цін виробників промислової продукції добувної промисловості протягом останніх декількох років випереджає індекс цін виробників по обробній промисловості України.

При цьому, слід зазначити, що підвищення ціни реалізації продукції добувної промисловості призводить до збільшення витрат підприємств інших га-

лузей економіки України. Останні, в свою чергу, керуючись природним бажанням максимізувати власні прибутки, змушені реагувати подібним чином, тобто, у тому числі, підвищувати ціну реалізації товарів (послуг) власного виробництва. Така ситуація негативно впливає на стабільність розвитку економічної системи України, оскільки, обумовлює нарощування інфляційної складової зростання ВВП.

Результати проведеної оцінки функціонування системи платежів за видобуток корисних копалин, систему справляння платежів за видобуток корисних копалин, що є чинною в Україні, можна охарактеризувати як таку, що не повною мірою забезпечує досягнення пріоритетних цілей та завдань державної економічної, у тому числі бюджетно-податкової, політики України, і особливо, в умовах фінансово-економічних криз. Система є відносно застарілою та недостатньо збалансованою, що проявляється у постійних коливаннях кількісних характеристик її функціонування. Зокрема, означене проявляється у невідповідності змін параметрів платежів за видобуток корисних копалин та темпів зростання цін на них на світових ринках. Отже, серед основних недоліків чинної системи справляння платежів за видобуток корисних копалин, які обумовлюють необхідність її вдосконалення, необхідно виділити такі:

- система недостатньо враховує якість корисних копалин та інші геологічні та економіко-географічні характеристики родовищ корисних копалин, а ґрунтується лише на врахуванні глибини залягання родовища, і то лише в частині справляння рентних платежів за видобуток вуглеводневої сировини;
- система не передбачає чіткого розмежування інструментів розподілу природно-ресурсної ренти між державою та суб'єктами господарювання, які б дозволяли виділяти абсолютну та диференціальну ренти, які відрізняються за природою утворення;
- нормативно-правове поле з питань справляння платежів за видобуток корисних копалин є складним і заплутаним, утворюється головним чином підзаконними актами, відповідно, підлягає щорічному корегуванню при формуванні та затвердженні бюджету на відповідний бюджетний період;
- фіскальні інструменти, що забезпечують вилучення абсолютної ренти, не вдосконалюються, в той час, як вартість корисних копалин на світових ринках, вуглеводнів зокрема, має стійку тенденцію до зростання;
- система має зрівняльний характер. Нерівномірність податкового навантаження, що виникає в результаті різниці у геологічних та економіко-географічних характеристиках родовищ корисних копалин в умовах справляння платежів за єдиними фіксованими нормативами створює нерівні умови для функціонування суб'єктів господарювання в рамках одного виду економічної діяльності;

- видобувні підприємства забезпечують прибутковість своєї діяльності переважно за рахунок підвищення ціни реалізації виробленої продукції, що стимулює прискорення темпів зростання інфляційної складової ВВП.

Визначені вади та недоліки системи справляння платежів за видобуток корисних копалин дозволяють сформулювати основні напрями її вдосконалення, в основу яких закладаються пропозиції щодо приведення механізму обчислення зобов'язань до принципів рентного доходу.

Реформування системи справляння платежів за видобуток корисних копалин має здійснюватися шляхом розробки та впровадження ефективного фінансово-економічного механізму управління природно-ресурсним потенціалом України. Фінансово-економічний механізм управління природно-ресурсним потенціалом України має бути утвореним в системі бюджетно-податкового регулювання. Він, зокрема, має враховувати джерела формування фінансових ресурсів та напрями їх витрачання із контролем за цільовим використанням, системою штрафних та адміністративних санкцій за порушення основних правил природокористування.

Джерелами формування фінансових ресурсів у цьому механізмі мають бути платежі за використання надр, порядок справляння яких відповідатиме принципам рентного доходу, тобто на основі виділення частини прибутку, утвореного в результаті використання фактору виробництва природного походження у певній виробничій комбінації із подальшим його перерахуванням до бюджету відповідного рівня із одночасним його розподілом на складові економічної ренти: абсолютну та диференціальну I-го роду.

Пріоритетними напрямиами вдосконалення системи справляння платежів за видобуток корисних копалин в Україні повинні стати:

- посилення ролі платежів за видобуток корисних копалин в системі бюджетно-податкового регулювання;
- розробка регуляторного механізму, що дасть можливість формувати доходи Державного та місцевих бюджетів України із одночасним забезпеченням раціонального використання та охорони природно-ресурсного потенціалу України;
- здійснення переходу на нову систему справляння всіх природно-ресурсних платежів, що базуватиметься на принципі рентного доходу;
- підвищення рівня відповідальності та зацікавленості органів місцевого самоврядування щодо повноти вилучення рентних платежів на користь держави на основі розподілу державної частки природно-ресурсної ренти між бюджетами відповідного рівня із урахуванням необхідності фінансування регіональних екологічних та інвестиційно-інноваційних програм;

- забезпечення компенсації втрат органів місцевого самоврядування внаслідок зменшення площ земельних угідь, погіршення екологічної ситуації в регіонах у результаті здійснення видобутку вуглеводневої сировини.

З метою вдосконалення системи справляння платежів за видобуток корисних копалин на території України, посилення їх ролі у системі бюджетно-податкового регулювання України, необхідно реалізувати наступні напрями податкової політики:

- виокремлення рентної складової із прибутку, що утворюється за результатами видобутку корисних копалин в Україні на основі формування структури рентних платежів із чітким виділенням двох складових: абсолютної та диференціальної ренти;
- вдосконалення механізму визначення вартості корисних копалин та абсолютної складової природно-ресурсної ренти, що сплачується видобувним підприємством на користь держави;
- запровадження спеціального збору за користування надрами на заміну плати за надра, збору за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок коштів Державного бюджету України та рентної плати за видобуток вуглеводнів;
- вдосконалення порядку надання суб'єктам господарювання спеціальних дозволів на користування нафтогазоносними ділянками надр на території України та її континентальному шельфі;
- опрацювання доцільності запровадження додаткового збору, який сплачуватиметься видобувним підприємством у разі, коли рентабельність його операційної діяльності перевищуватиме нормативну величину, визначену за результатами змін показників даного виду діяльності.

Механізм оподаткування «додаткового» прибутку можна ефективно реалізувати в рамках законодавства України. При цьому, доцільно ввести диференційну шкалу оподаткування, яка складається із ряду підвищуючих коефіцієнтів на які перемножується стандартна ставка оподаткування прибутку підприємств у разі, коли рентабельність господарської діяльності з видобутку корисних копалин перевищує певну межу.

Для цілей визначення податкового зобов'язання можна запропонувати розраховувати спеціальний показник рентабельності, що обчислюватиметься за формулою:

$$P = \left(\frac{D}{C + PA} - 1 \right) \times 100\%, \quad (3)$$

де P – рентабельність; D – доходи; C – собівартість за виключенням податкової амортизації; PA – податкова амортизація.

Значення рентабельності, наприклад, середнє для добувної промисловості, можна регулювати Законом про Державний бюджет України на відповід-

ний бюджетний період на підставі прогнозних показників розвитку галузі. Диференціацію шкали оподаткування пропонується здійснювати залежно від збільшення рентабельності добувної діяльності на кожні 10%. Якщо прийняти, що «нормальний» рівень рентабельності виробництва буде дорівнювати 20%, то можна запропонувати наступну шкалу визначення податкового зобов'язання (див. табл. 2). При цьому, необхідно розробити та затвердити порядок визначення «нормального» рівня рентабельності.

Таблиця 2

Диференційна шкала оподаткування надприбутку, що утворюється в результаті видобутку корисних копалин

Рентабельність (P), %	Стандартна ставка оподаткування прибутку
20	Cx1,0
30	Cx1,3
40	Cx1,6
50	Cx1,9
60	Cx2,1
70	Cx2,4
Понад 70	Cx2,7

Переорієнтація чинної в Україні системи справляння рентних та ресурсних платежів на обчислення зобов'язань як відсотка від вартості видобутої продукції має як значні переваги так і суттєві недоліки порівняно із діючою моделлю розподілу природно-ресурсної ренти.

До позитивних сторін запровадження описаної моделі розподілу природно-ресурсної ренти в Україні необхідно віднести те, що у цьому випадку відпадає необхідність постійного корегування параметрів справляння платежів за видобуток корисних копалин. А зростання ціни реалізації видобутої продукції буде автоматично призводити до відповідного збільшення бюджетних доходів. З іншого боку, можна очікувати уповільнення темпів зростання ціни реалізації продукції добувної промисловості. Оскільки, видобувні підприємства втрачатимуть таким чином можливість напряму компенсувати зростання ставок справляння рентних та ресурсних платежів шляхом підвищення ціни реалізації видобутої продукції.

Крім того, такий підхід узгоджується із основними принципами побудови системи оподаткування в Україні, а саме, забезпечення рівнозначності і пропорційності справляння податків у певній частці від отриманого прибутку і забезпечення сплати рівних податків і зборів (обов'язкових платежів) на рівні прибутків і пропорційно більших податків і зборів (обов'язкових платежів) – на більші доходи, а також рівності, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації [24].

Серед негативних сторін необхідно виділити вірогідність застосування видобувними підприємствами схем мінімізації податкових зобов'язань, у тому числі із використанням трансфертних цін. Однак у цьому випадку з метою запобігання можливим втратам бюджетів України відповідного рівня необхідно вжити заходів щодо активізації інституту визначення звичайної ціни для цілей оподаткування. А в рамках цих заходів можна розробити та запровадити методологію нормування витрат, тобто встановлення граничних рівнів витрат для певного виду добувної діяльності.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що запропоновані напрями вдосконалення системи справляння платежів за природокористування сприяють наближенню механізму їх обчислення до принципів рентного доходу. Крім того, прийняття цих пропозицій дозволить спростити адміністрування платежів за видобуток корисних копалин, зробити його більш прозорим та менш заплутаним, як в частині ліцензування ділянок надр, так і справляння спеціальних податків. Зокрема, механізм враховуватиме зміну рівня цін на корисні копалини на внутрішньому та зовнішніх ринках, оскільки параметри обчислення рентних платежів засновуються на відносних показниках. Запропонована схема вилучення надприбутків, що утворюється у видобувних підприємств, сприятиме зростанню обсягів їх надходжень до бюджетів України відповідного рівня.

На жаль, відсутність офіційних статистичних даних з питань рентабельності видобувних підприємств, обсягів видобутку та вартості реалізації видобутої продукції за видами корисних копалин не дозволяє зробити детальні розрахунки ефекту запропонованих пропозицій. Тому, у разі схвалення запропонованих пропозицій, а також додаткового опрацювання статистичної інформації (поки що вона відсутня в офіційних статистичних виданнях), ці дослідження можна поглибити та деталізувати окремі пропозиції.

Запропонований варіант рішення не є єдино можливим та відповідно і оптимальним. Різними можуть бути підходи щодо встановлення диференціації ставок вилучення податку на додаткові доходи. Модель обчислення додаткового податку може будуватися із врахуванням податку на прибуток, який видобувне підприємство повинно в обов'язковому випадку перераховувати до Державного бюджету України за результатами своєї господарської діяльності. У цьому випадку формула обчислення спеціального показника рентабельності набуває наступного вигляду:

$$P = \left(\frac{D - (D - C - PA) \times T\%}{C + PA} - 1 \right) \times 100\%, \quad (4)$$

де $T\%$ – стандартна ставка оподаткування податку на прибуток підприємств, що застосовується в Україні.

Такий підхід виявляється схожим із практикою обчислення податку на додаткові доходи, що застосовується у Республіці Казахстан. Відмінності у розрахунках виникатимуть через розбіжності у порядку обчислення податкових зобов'язань з податку на прибуток підприємств, що застосовуються в Україні та Казахстані.

На додаток до викладеного зазначимо, що запропоновані підходи можна практично реалізувати і як у вигляді окремого законодавчого акту або відповідного розділу Податкового кодексу України.

Висновки. У результаті проведеного дослідження щодо сутності природно-ресурсної ренти, принципів рентного доходу, а також світового досвіду розподілу гірничої ренти між державою та надкористувачами можна констатувати:

1. Природно-ресурсна рента, яка є факторним доходом від використання певного природного ресурсу, виникає в системі «власник фактору виробництва – користувач фактору виробництва». Рентні відносини є складовою відносин власності, оскільки виникають на основі права власності на певний фактор виробництва та дозволяють характеризувати останні у кількісному (у тому числі грошовому) виразі.

До основних умов утворення природно-ресурсної ренти належать: наявність фактору виробництва природного походження; існування виробничої комбінації, що складається із двох основних складових: «власник фактору виробництва – користувач фактору виробництва»; наявність права власності на певний фактор виробництва; існування певної виробничої комбінації, в результаті залучення до якої фактор виробництва буде приносити прибуток; наявність інституціональних умов, що забезпечують функціонування механізму укладення та виконання угоди щодо використання фактору виробництва, а також розподілу рентного доходу; обмежений доступ до використання певного фактору виробництва для суб'єктів господарювання – користувачів, у тому числі через наявність монополії на застосування такого фактору виробництва; унікальність (обмеженість) фактору виробництва (невідновлюваний, вичерпний, виключне місцерозташування тощо).

2. Виділено три форми прояву соціально-економічної природи рентних платежів, а саме:

фіскальну: наповнення державної казни; перерозподіл ренти в бюджетній системі; перетворення рентних платежів на джерела фінансування соціальних видатків, капітальних вкладень держави;

охорону навколишнього середовища: фінансування програм відтворення та збереження природно-ресурсного потенціалу а також програм іншої спрямованості (соціальні, інвестиційні тощо);

запобігання входження на ринок недобросовісних економічних агентів: регулювання до-

ступу до використання природних ресурсів та забезпечення його платності і строковості.

Аналізуючи форми прояву соціально-економічної природи рентних платежів доцільно виділяти три взаємопов'язані проблеми: забезпечення економічно обґрунтованого виокремлення рентної складової із доходу (прибутку) користувача; додержання оптимальної для суспільства пропорції розподілу природної ренти в бюджетній системі; охорона навколишнього середовища та збереження природно-ресурсного потенціалу країни для майбутніх поколінь.

3. В результаті проведених досліджень визначено чотири принципи рентного доходу.

Принцип утворення (природно-ресурсна рента є частиною прибутку від використання певного фактору виробництва природного походження, що перевищує «нормальний» прибуток (як правило, середній для певного виду економічної діяльності).

Принцип виокремлення (природно-ресурсна рента розкладається на основні її елементи, що мають різну природу утворення: абсолютну, яка утворюється через право власності на фактор виробництва; диференціальну I-го роду, що виникає через відмінності у економічних та геолого-географічних особливостях використання певного фактору виробництва природного походження; диференціальну II-го роду, яку пов'язують із надприбутками, обумовленими додатковими капітальними вкладеннями у виробництва.)

Принцип розподілу (розподіл ренти здійснюється в системі «власник фактору виробництва – користувач фактору виробництва». Абсолютна рента та диференціальна рента I-го роду привласнюється власником фактору виробництва. Диференціальна рента II-го роду залишається у розпорядженні користувача фактору виробництва).

Принцип використання (частина природно-ресурсної ренти (абсолютна рента та диференціальна рента I-го роду) використовується в інтересах суспільства).

4. Встановлено, що виходячи з методологічних передумов, рентні платежі застосовуються державою на основі права власності на природні ресурси та для вилучення додаткових доходів надкористувачів. Їх диференціація має забезпечувати вирівнювання умов господарювання та запобігати одержанню надкористувачами невинновано високих прибутків за рахунок використання однорідних природних ресурсів, що різняться за якістю, геологічними та економіко-географічними характеристиками, споживчою вартістю тощо.

Основним завданням при організації рентних відносин між державою (власником корисних копалин) та видобувним підприємством (користувачем) у добувній промисловості є забезпечення функціонування економічно обґрунтованого механізму виділення та розподілу природно-ресурсної ренти.

5. За результатами дослідження світового досвіду справляння платежів за видобуток корисних копалин встановлено, що в економічно розвинених країнах переважають податкові методи вилучення, а в країнах, що розвиваються, та країнах із закритою економікою широко застосовуються неподаткові методи, наприклад, угоди про розподіл продукції. Застосовується декілька видів платежів та їх комбінації. Окрім звичайних податків, видобувні компанії сплачують на користь держави спеціальні платежі: бонуси, ренталс, роялті, рентний податок на природні ресурси (РППР).

Переважає кількість країн-експортерів корисних копалин для цілей виділення та розподілу природно-ресурсної ренти використовують адвалерні ставки роялті або відсоток від прибутку, що отримує підприємство за результатами власної господарської діяльності. Така модель застосовується в Австралії, Сполучених Штатах Америки, країнах Африки та Латинської Америки. У деяких країнах застосовується змішана система ставок: *специфічні роялті* + *адвалерні*. Переважно такий механізм розподілу гірничої ренти використовується у країнах Азії.

6. На підставі результатів дослідження теорії ренти та світового досвіду справляння платежів за видобуток корисних копалин можна визначити, що вдосконалення платежів за використання надр в Україні необхідно здійснювати в напрямі поступової та послідовної заміни чинної системи їх справляння єдиним податком. Вилучення абсолютної складової природно-ресурсної ренти може здійснюватися шляхом застосування фіксованих платежів у вигляді бонусів та ренталсів. А от диференціальна складова природно-ресурсної ренти має вилучатися шляхом справляння роялті, що встановлюються у відсотках до вартості видобутої (реалізованої) продукції із застосуванням системи коригуючих коефіцієнтів, які враховуватимуть виснаженість та інші економічні і геолого-географічні характеристики родовища корисних копалин.

Альтернативою системі спеціальних коригуючих коефіцієнтів до ставки роялті може бути диференціація ставок роялті, наприклад, залежно від глибини залягання родовища корисних копалин. Одночасно необхідно вжити заходів щодо організації та розвитку інституту визначення ціни реалізації видобутої продукції для цілей оподаткування з метою запобігання можливим зловживанням, що спрямовані на заниження податкових зобов'язань.

7. З метою збереження ресурсної бази для фінансування геологорозвідувальних робіт, що виконуються за рахунок коштів Державного бюджету України, а також інших бюджетних програм, що в даний час фінансуються за рахунок надходжень платежів за видобуток корисних копалин, пропонуємо розробити та впровадити у практику бюджетного процесу спеціальний механізм розподілу грошових

коштів, що акумулюватимуться у бюджетній системі за рахунок справляння єдиного податку за видобуток корисних копалин. Цей механізм має забезпечувати збалансований розподіл грошових коштів між різними бюджетними програмами, у тому числі щодо фінансування природоохоронних заходів та відновлення мінерально-сировинної бази.

Одночасно необхідно провести інвентаризацію виконання заходів Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2010 року, затвердженої Законом України від 22 лютого 2006 року № 3458-IV, на підставі якої уточнити перелік та обсяги фінансування означених заходів, визначивши при цьому джерела такого фінансування, а також продовжити дію цього Закону до 2020 року в уточненій редакції.

8. У контексті організації та розвитку державно-приватного партнерства в Україні, а також залучення інвесторів до розробки родовищ корисних копалин, запаси яких згідно законодавства України кваліфікуються як дотаційні, тобто ефективність видобутку і використання таких корисних копалин гірничодобувним підприємством можлива тільки за умови надання користувачу надр податкових пільг, субсидій, дотацій або інших видів державної підтримки та промислове освоєння яких поки що не розпочато, необхідно вжити заходів щодо активізації застосування механізму розподілу продукції між державою та надкористувачами, параметри якого затверджуються в рамках відповідних угод про розподіл продукції.

Основними напрямками подальших досліджень є обґрунтування перерозподілу рентних платежів між державою, регіональними і місцевими органами влади в умовах створення Об'єднаних територіальних громад як органів місцевого самоврядування із відповідними правами та відповідальністю. Частка рентних платежів на місцевому та регіональному рівнях має стати джерелом фінансування заходів з охорони навколишнього середовища та впровадження раціонального природокористування, яке виключає шкідливі викиди в повітря, воду і землю.

Обґрунтування та впровадження цих заходів повинно відбуватись при розробці пріоритетних середньо- та довгострокових Планів і Програм сталого розвитку, збалансованого в межах соціально-економічного, соціально-екологічного та еколого-економічного контурів взаємодії його складових.

Підставою для визначення цих контурів повинні стати Екологічні, Соціальні та Інвестиційні паспорти відповідних адміністративно-територіальних одиниць України. При цьому, Плани і Програми сталого розвитку на період до 2020 року на державному та регіональному рівнях повинні включати заходи щодо досягнення 7 цілей, 15 завдань та 33 індикаторів Цілей Розвитку Тисячоліття, локалізованих ООН для України.

Література

1. **Урманцев Ю.А.** Общая теория систем об отношениях взаимодействия, одностороннего действия и взаимонедействия / Ю.А. Урманцев // Проблема связей и отношений в материалистической диалектике. – М.: Наука, 1990. – 288 с. – С.101-137.
2. **Антошкіна Л.І.** Фінансовий механізм забезпечення сталого розвитку соціально-економічних систем: монографія / Л.І. Антошкіна, С.А. Навроцький та ін.; за заг. ред. Л.І. Антошкіної, С.А. Навроцького. – Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2016. – 283 с.
3. **Стратегія** сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року №5/2015 – [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
4. **Про схвалення** Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р – [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>.
5. **Маркс К.** Капитал, том третій. – М.: Партизанское издательство, 1932. – 639 с.
6. **Конституція** України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу: [http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/25 к/96-вр](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/25%20%D1%80-%D1%80).
7. **Міщенко В.С.** Природно-ресурсна рента і ресурсна політика в Україні / В.С. Міщенко, Б.М. Данилишин // Економіка України. – 2003. – №12. – С.4-14.
8. **Девид С.Л. Неллор.** Налогообложение полезных ископаемых и нефтяных ресурсов: пособие по налоговой политике МВФ. – Вашингтон, 1995. – 383 с.
9. **Лапко Е.А.** Рента и проблемы её использования в Украине / Е.А. Лапко, С.Б. Педько // Налогообложение: проблемы науки и практики. – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2006. – 232 с.
10. **Разовский Ю.** Горная рента / Ю. Разовский. – М.: Экономика, 2000. – 270 с.
11. **Макконнелл К.Р.** Экономикс: принципы, проблемы и политика: в 2 т. / К.Р. Макконнелл, С.Л.Брю. – М.: Республика, 1993. – 400 с.
12. **Экономика: учебник** / под ред. А.С.Булатова. – М.: БЕК, 1997. – 785 с.
13. **Ослунд А.** «Рентоориентированное поведение» в российской переходной экономике / А. Ослунд // Вопросы экономики. – 1996. – №8. – С. 99-108.
14. **Фишер С.** Экономика / С. Фишер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензи; пер. с англ. – М.: Дело ЛТД, 1995. – 864 с.
15. **Амбарцумов А.А.** 1000 терминов рыночной экономики [Справ. учебное пособие] / А. А. Амбарцумов, Ф. Ф. Стерликов; Гос. ком. Рос. Федерации по высш. образованию, Междунар. фонд "Культ. инициатива" (Фонд Дж. Сороса, США). – КРОН-пресс, 1993, Москва. – 299 с.
16. **Гребнев Л.С.** Экономика. Курс основ / Л.С. Гребнев, Р.М. Нуреев. – М.: Логос, 2013. – 240 с.
17. **Хайман Д.Н.** Современная микроэкономика: анализ и применение. Т.2. – М.: Финансы и статистика, 1993. – 384 с.
18. **Итуэлл Дж.** Экономическая теория / Дж. Итуэлл, М. Милгрейт, П. Ньюмен; пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 932 с.
19. **Яковец Ю.В.** Рента, антирента, квазирента в глобально-цивилизационном измерении / Ю.В. Яковец. – М.: ИКЦ «Академкнига», 2003. – 240 с.
20. **Беседін В.Ф., Островецький В.І.** Природно-ресурсна рента, як складова факторного доходу, частка прибутку від фактора виробництва / Економіка України: проблеми розвитку галузей і регіонів: колективна монографія. / Від. ред. В.Ф. Беседін, А.С. Музиченко. – К.: НДЕІ, - 2008. – 400 с.
21. **Руководство** по статистике государственных финансов. – МВФ, 2001 г. – 239 с.
22. **Hogan L.** International minerals taxation: experience and issues. 2008. –27 p. [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/np/seminars/eng/2008/taxnatural/pdf/hogan.pdf>.
23. **Податковий кодекс** України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
24. **Про угоди** про розподіл продукції: Закон України від 14.09.1999 № 1039-XIV [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1039-14>.
25. **Про затвердження** Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2010 року: Закон України від 22 лютого 2006 року № 3458-IV [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3458-15>.
26. **Державна служба** статистики України [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
27. **Діяк І.В.** Нафтогазова складова енергетичної безпеки/ І.В. Діяк // Голос України від 4 квітня 2005 р. [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу: www.gasunion.org.ua/publish/statuya_diyak_4.htm - 28к.2.
28. **Національна** екологічна політика України: оцінка і стратегія розвитку. Проект ПРООН / ГЕФ «Оцінка національного потенціалу у сфері глобального екологічного управління в Україні», 2007. – 186 с. [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу: http://www.un.kiev.ua/files/national_ecology.pdf.
29. **Кодекс** України «Про надра» від 27 липня 1994 р. № 132/94-ВР [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80>.

Беседін В.Ф., Столяров В.Ф., Островецький В.І. Методологічні основи рентних відносин в контексті сталого розвитку України

Розглянуто методологічні основи рентних відносин в контексті сталого розвитку України. Виділено три взаємопов'язані проблеми, що є похідними з форм прояву соціально-економічної природи рентних платежів: забезпечення економічно обгрунтованого виокремлення рентної складової із доходу (прибутку) користувача; додержання оптимальної для суспільства пропорції розподілу природної ренти в бюджетній системі; охорона навколишнього се-

редовища та збереження природно-ресурсного потенціалу країни для майбутніх поколінь. Встановлено основні умови утворення природно-ресурсної ренти: наявність фактору виробництва природного походження, зокрема, наявність фактору виробництва та права власності на нього. Визначено принципи рентного доходу: утворення, виокремлення, розподілу та використання. Обґрунтовано доцільність запровадження уніфікованої моделі справляння ресурсних платежів на основі диференціації оподаткування надприбутків у сфері природокористування. Запропоновано авторський варіант такої моделі, основними компонентами якої є результати податкового обліку господарської діяльності підприємств добувної промисловості, а саме, доходи, собівартість та податкова амортизація.

Ключові слова: сталий розвиток, природокористування, економічна рента, рентні відносини, державні капіталовкладення, соціальні видатки, податки, бюджет, доходи, собівартість.

Беседин В. Ф., Столяров В. Ф., Островецкий В. И. Методологические основы рентных отношений в контексте устойчивого развития Украины

Рассмотрены методологические основы рентных отношений в контексте устойчивого развития Украины. Выделены три взаимосвязанные проблемы, которые являются производными из форм проявления социально-экономической природы рентных платежей: обеспечение экономически обоснованного выделения рентной составляющей из дохода (прибыли) пользователя; соблюдения оптимальной для общества пропорции распределения природной ренты в бюджетной системе; охрана окружающей среды и сохранение природно-ресурсного потенциала страны для будущих поколений. Установлены основные условия образования природно-ресурсной ренты: наличие фактора производства природного происхождения, в частности, наличие фактора производства и права собственности на него. Определены принципы рентного дохода: образование, выделение, распределение и использование. Обоснована целесообразность введения унифицированной модели взимания ресурсных платежей на основе дифференциации налогообложения сверхдоходов в сфере природопользования. Предложен авторский вариант такой модели, основными компонентами которой являются результаты налогового учета хозяйственной деятельности предприятий добывающей промышленности, а именно, доходы, себестоимость и налоговая амортизация.

цированной модели взимания ресурсных платежей на основе дифференциации налогообложения сверхдоходов в сфере природопользования. Предложен авторский вариант такой модели, основными компонентами которой являются результаты налогового учета хозяйственной деятельности предприятий добывающей промышленности, а именно, доходы, себестоимость и налоговая амортизация.

Ключевые слова: устойчивое развитие, природопользование, экономическая рента, рентные отношения, государственные капиталовложения, социальные расходы, налоги, бюджет, доходы, себестоимость.

Besedin V., Stolyarov V., Ostrovetsky V. Methodological bases of rent relations in the context of sustainable development of Ukraine

In this article considered the methodological bases of rent relations in the context of sustainable development of Ukraine. It identifies three interrelated problems, which are derivatives of the manifestations of socio-economic nature of the rent payments: to ensure economically sound allocation of rent component of income (profit) of the user; compliance with optimal proportions of distribution to the public of the natural rent in the budget system; environmental protection and the preservation of the natural resource potential of the country for future generations. The basic conditions for the formation of natural resource rents: the presence of a naturally occurring factor of production, in particular, the presence of a factor of production and ownership of it. Defined principles of the rental income: education, allocation, distribution and use. Substantiated the expediency of introducing a unified model of collection of resource payments based on the differentiation of taxation of excess profit in the sphere of nature. Suggesting the author's version of this model, the main components of which are the result of tax accounting business activities of extractive industries, namely, income, costs and tax depreciation.

Keywords: sustainable development, environmental management, economic rent, rent relations, public investment, social spending, taxes, budget revenues, income, cost, tax depreciation.

Стаття надійшла до редакції 16.08.2016

Прийнято до друку 21.09.2016